

1.01
Prejeto 28. 5. 2009

UDK 796.41(061.2)(497.4"19"

Tomaž Pavlin *

"Naša naloga, smer in cilj" Idejne osnove sokolske misli in vzgoje

---

IZVLEČEK

Sokolstvo kot narodnoobrambno in telovadno gibanje je s svojo idejo in vzgojo po prvi svetovni vojni trčilo ob pozicije tradicionalnega vzgojitelja, Rimskokatoliške cerkve, in bilo vpeto v kulturni boj. Utemeljitelj sokolske ideje in telovadbe je bil Čeh Miroslav Tyrš, ki je načelne smernice in naloge sokolskega delovanja opredelil v članku *Naša naloga, smer in cilj* leta 1871. V članku avtor opredeli sokolsko vzgojo in sokolsko idejo na podlagi tega Tyrševega članka. V slovenskem sokolstvu je idejo uveljavil Viktor Murnik.

Ključne besede: sokolstvo, sokolska ideja, Miroslav Tyrš, vzgoja, telovadba, telesna vzgoja

ABSTRACT

"OUR TASK, DIRECTION AND GOAL" IDEAL BASE OF SOKOL IDEA AND UPBRINGING

After World War I the so-called "Sokoli" (Falcons) as a national defence and gymnastic movement with its idea and education clashed with the positions of the traditional tutor - the Roman Catholic Church - and was thus involved in the cultural struggle. The founder of the Sokoli idea and gymnastic activities was Miroslav Tyrš, a Czech who defined the basic guidelines and tasks of the Sokoli movement in his article *Our Task, Direction and Goal*, published in 1871. The author of the following contribution shall define the Sokoli education and idea on the basis of Tyrš's article. Within the Slovenian Sokoli movement, this idea was introduced by Viktor Murnik.

Key words: the Sokoli movement, the Sokoli idea, Miroslav Tyrš, education and gymnastic activities, physical education

---

* dr., doc., Fakulteta za šport Univerze v Ljubljani, Gortanova 22, SI-1000 Ljubljana, e-naslov: tomaz.pavlin@fsp.uni-lj.si

Ob koncu prve svetovne vojne sta Sokol in Orel pozivala članstvo; Sokol 28. oktobra 1918 "*brate Sokole in sestre Sokolice*" in "*vse bratske sokolske župe in društva*", da nemudoma začnejo s sokolskim delom, kajti "*sokolstva dolžnost je, da stopi zopet v prvo vrsto narodnih delavcev*". Kot najpomembnejšo nalogo so navedli delo v Narodni obrani in da naj ne bo sokola, ki ne bi stopil v njene vrste, "*ki ne bi izpolnjeval nujne in važne narodne dolžnosti*". Prav tako so pozvali članstvo k udeležbi "*manifestacijskega sprevoda v Ljubljani*" 29. oktobra 1918, sprevoda v podporo prevratu in razglasitvi slovenske politične avtonomnosti in Države SHS. Tudi Orel je ravnal podobno in dodal, naj bodo tako sokoli kot orli "*ljudskim trumam reditelji in avantgarda*".¹ Naslednjega dne so složno in slovesno, narodno vzorno, korakali po ljubljanskih ulicah. Složnost je bila tudi temelj prevrata, ki je postal legalno dejanje prevzema oblasti v svoje narodne roke in ki ga je bilo treba fizično zavarovati. Na eni strani je bilo treba razorožiti vojaške oddelke na Slovenskem, na drugi pa zagotoviti javni red in mir, saj so se prek Ljubljane in Slovenije umikali vojaški oddelki avstro-ogrske soške armade, ki bi lahko povzročali nered. Narodni svet je konec oktobra 1918 ustanovil polvojaško organizacijo Narodna obrana (ali Narodna straža), ki so jo popolnili telovadci sokoli in orli in enote "*požarne brambe*" (gasilcev). Načelstvo je bilo sestavljeno iz po šestih predstavnikov obeh telovadnih organizacij, Sokola in Orla. Oddelki so bili v večini krajev potrebni do končanega umika soške armade, zatem so jih razpustili, telovadci pa so se po štiriletnem premoru lahko vrnil k ljubljeni dejavnosti.²

I.

Prevratu je sledilo obnavljanje društvenega življenja in telovadbe, organiziranje občnih zborov in vaditeljskih zborov, ki so bili marsikje zaradi vojnih žrtev okrnjeni. Predvojna ideja jugoslovanskega sokolstva, ki je imela namen združiti južnoslovanske sokolske narodne organizacije in ustvariti močno sokolsko gibanje na jugu, ki bi izhajalo iz razmer "*na jugu*" in ne bi le posnemalo "*severnega*" (češkega) vzornika, ki bi bilo obenem močno nacionalno gibanje ter bi skrbelo za zблиžanje južnih Slovanov in bi nudilo "*odpor proti pritiskom tujcev*" ter služilo za "*pripravo odločne borbe s tujci*",³ je bila v novih pogojih politično-kulturnega življenja vojna zmagovalka. Slovensko sokolstvo je o svojem poslanstvu in delovanju v jugoslovanski državi razpravljalo 6. januarja 1919 na "*informativnem sestanku zastopnikov slovenskega sokolstva*" in se izreklo za "*centralizacijo in zedinjenje vsega Sokolstva v državi SHS pod praporom Jugoslovanskega Sokola*".⁴ Na sestanku so opredeljevali tudi odnos sokolstva do politike, vere, žensk, mladine in športa - novega telesnokulturnega fenomena, pri katerem je igral pomembno vlogo nogomet, ter oblikovali različne programe dela, med drugim tudi program vzgoje in izobraževanja. Vzgoja, sokolska vzgoja, lahko rečemo, je imela najpomembnejšo vlogo v sokolskem delu in življenju. Izvajala se je prek telovadbe oziroma telesne vzgoje, ki je kot izraz nadgrajevala večšinarsko telovadbo, ter prek izobraževalnega

¹ Slovenski narod, 28. 10. 1918; Slovenec, 28. 10. 1918.

² Slovenska novejša zgodovina : od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848-1992. Ljubljana 2005, str. 192; Ervin Dolenc: Kulturni boj. Slovenska kulturna politika v Kraljevini SHS 1918-1929. Ljubljana 1996 (dalje Dolenc, Kulturni boj), str. 21.

³ Slovenski glasnik (dalje SG), 1919, 1, str. 8-9, Ideja Jugoslavenskog Sokolskog Saveza.

⁴ Sokol, 1919, 1-2, str. 10-14, Načelni in obvezni sklepi.

ali prosvetnega dela. Načrt sokolske vzgoje je pripravil Engelbert Gangl, ki je vzgojo utemeljil na štirih področjih: telesni, nravni, demokratiški in narodni, ki so sredstva "v dosego sokolskega smotra", vzgojiti telesno in moralno krepostnega sokola in sokolico. Vzgojne smeri so morale biti zastopane enakomerno, kajti po Ganglovih besedah "telovadba sama bi ... vzgojila posameznika v spretnega telovadca, v atleta ali akrobata, ne dobili bi pa iz sokolskih telovadnic Sokolov. Poudarjanje in negovanje same npravne vzgoje bi nas metalo nazaj v starošolsko dobo golega humanizma, kakor bi naglašanje same demokracije dovajalo do demagogije, preziranja in omalovaževanja, sama narodna vzgoja pa bi se končno oplodila z nestrpnostjo in šovenizmom." Z roko v roki je moralo potekati izobraževalno delo, ki je obsegalo štiri sklope: sokolstvo (o sokolski ideji, idealih, načelih in zgodovini); zdravstvo (higiena in red, alkohol, seksualno vprašanje, gibanje v naravi, prehrana, oblačila ...); narodnost-nacionalizem (zgodovina Slovanov, Slovencev, Jugoslovanov, velikih mož, materni jezik, domovina); kultura (v širšem pomenu besede: književnost, umetnost, glasba, gledališče, gospodarska in socialna vprašanja, ustavnopravna ureditev in dolžnosti državljanov).⁵ Sokolska vzgoja je bila torej zasnovana kompleksno. Telesna vzgoja, ki se je prepletala z npravstveno vzgojo, je temeljila na telovadbi, specifičnem sistemu vaj in vadbe, gojene tako v telovadnici kot zunaj nje na telovadišču ob prepletanju z drugimi dejavnostmi (npr. ljudskimi igrami in tudi športi).⁶

II.

Sokolstvo je v porodnih letih jugoslovanske države osredotočilo delo na konsolidacijo, obenem pa so ga aktualni politični dogodki v državi vsrkali v politične centralistično-avtonomistične agitacije in boje, kajti istovetenje sokolske nacionalne ideje in jugoslovanstva ter jugoslovanske države jih je potiskalo na stran unitarističnega tabora, najsi so na to pristajali ali ne. Na drugi strani je sokolstvo kot moralni zmagovalec prve svetovne vojne želelo utrditi družbeno vlogo, zlasti na vzgojnem področju. Ko so se v novi državi na saboru v Novem Sadu na Vidov dan 1919 združili v enotno jugoslovansko sokolsko zvezo,⁷ so med drugimi sprejeli tudi načelno stališče Sokol in šole, v katerem je bilo poudarjeno, da bi morala biti Sokol in šola recipročno povezana. Sokolstvo namreč že prek petdeset let opravlja narodno nalogo in zato bi v novi državi moralo s svojim duhom prodreti v vse narodne, meščanske, srednje in druge šole ter prevzeti šolsko telesno vzgojo. Sokolski učitelji naj bi bili tudi učitelji telesne vzgoje in obratno, Sokolstvo pa bi moralo imeti "savjetujući glas kod uredjenja svakog pitanja tjelesnog odgoja i to kod najniže inštanije kod seoskih općina, pa do najviše inštanije kod ministarstva prosvjete i narodne obrane i kod svih ministarstva, gdje dolazi u pretres organizacija tjelesnog odgoja našeg naroda",⁸ je poudarjala deklaracija, ki naj bi z naredbo demokratske vlade januarja 1920 o šolski telovadbi po sokolskem sistemu zaživela in na zahodu države iz šole izrinjala telovadne nazorske nasprotnike, katoliške orle.

⁵ Sokol, 1919, 1-2, str. 63-66, E. Gangl: Sokolstvo in izobrazba.

⁶ Sokol, 1919, 1-2, str. 85, O organizaciji izobraževalnega dela v sokolstvu.

⁷ Najprej se je zveza poimenovala Sokolska zveza SHS, leta 1920 pa so se preimenovali v Jugoslovanska Sokolska zveza.

⁸ SG, 1919, str. 294-295.

S prestopom šolskih vrat in uvedbo sokolske telovadbe in narodne vzgoje so trčili v katoliškem delu države ob tradicionalnega vzgojitelja - Rimskokatoliško cerkev - in bili vpeti v kulturni boj, ki se je razplamteval. Uvajanje sokolstva v šolstvo je namreč na Slovenskem dvignilo nemalo prahu med katolištvom. Kot poudarja Ervin Dolenc, so se "o odporu proti sokolski vzgoji" konec januarja 1921 posvetovali predstavniki SLS in duhovniki ljubljanske škofije. Sestavljena sta bila protest ter zahteva za preklic Pribičevičeve naredbe o sokolstvu v šolstvu. Prav tako so različna katoliška društva pisno protestirala pri beograjski vladi, škof Jeglič pa je sprožil akcijo na ravni škofovske konference in februarja so v Beogradu osebno protestirali in zahtevali ukinitve sporne in protizakonite naredbe zagrebški, ljubljanski in djakovski škofi. Sklicevali so se na avstrijski šolski zakon, ki je v Sloveniji še veljal in ki "je določal versko-nravno vzgojo", medtem ko so sokolski vzgoji to poslanstvo odrekli. Da bi bila politična akcija še podkrepljena, sta SLS in ljubljanska škofija začeli organizirati katoliške shode. Sredi marca je bilo v Sloveniji "66 protestnih shodov zoper vzgojo mladine v sokolskem duhu". Škof Jeglič si je tedaj v dnevnik zabeležil, da se mu zdi, "da vlada popušča" in da bo "edino le telovadbo po sokolskem sistemu zahtevala", ne pa tudi sokolsko vzgojo.⁹

III.

Sokolska vzgoja je bila, kakor je npr. poudaril Miroslav Ambrožič v svoji Metodiki iz leta 1931, "vzgoja celokupnega naroda", ki se v civilnodružbeni obliki uveljavlja na način, "da izboljšuje in dviga telesne, npravstvene in umstvene vrline naroda. Smoter te vzgoje je najvišja dosegljiva popolnost glede teh vrlin", kot temeljno sredstvo pa je služila društvena telovadba v vsej svoji vadbeni širini.¹⁰ Če gremo še korak nazaj, so npr. češki sokoli že pred prvo vojno poudarjali, da "gola telovadba" ni "glavna vsebina našega sokolskega dela, temveč poleg telovadbe tudi izobraževalno, npravstvenovzgojevalno in organizacijsko delo", ki se prepleta v telovadnici. Vodi jo sokolsko podučeni vaditelj, ki je vodnik moštva in ga mora voditi "ne le z rokami, s trupom ali z nogami, ampak tudi z duhom in srcem, z razumom in čutom, z mislijo in besedo".¹¹ Takšna telovadba je v sokolstvu polno zaživela z delom Viktorja Murnika po letu 1895, ko je bila ustanovljena tudi Slovenska sokolska zveza ter prevzela skrb za strokovno delo. Pred tem je bilo precej strokovne improvizacije. Vladimir Ravnihar v spisu Sokolska ideja in Slovenci, izdanem ob štiridesetletnici Ljubljanskega Sokola, poudari, da je imelo slovensko sokolsko matično društvo v svojem prvem obdobju poleg telovadnih tudi "mnogo zaslug kot zabavno društvo" in je redno nastopalo na narodnih prireditvah skupaj s Čitalnico. "V tem pogledu gre Ljubljanskemu Sokolu lovor venec. [...] Čitalnica in Sokol sta bila dolgo vrsto let prav edini društvi, ki sta z danes nepoznato delavnostjo in požrtvovalnostjo na izletih, zabavnih večerih, veselicah takozvanih besedah, na slovenskih taborih budila narod slovenski v Ljubljani ter daleč naokrog po slovenski domovini. Ni ga bilo važnejšega pojava na Slovenskem, kjer ne bi bil Sokol ljubljanski igral najimenternejše vloge, če ne bil celo regiseur. Od brata Sokola se je tedaj

⁹ Dolenc, Kulturni boj, str. 141-142.

¹⁰ Miroslav Ambrožič: Metodika sokolske vzgoje. Ljubljana 1931, str. 9.

¹¹ Predavanja izobraževalnega odseka ČOS 1908 (Sokolska vzgoja, Nauk o nagovoru). Ljubljana 1910 (dalje Pradavanja ČOS), str. 3

mnogo zahtevalo, Sokol je moral biti govornik, predavatelj, moral se je izkazati spretnega prirejevalca veselic, plesov, koncertov in maškerad in moral je podajati slikovito ozadje vsem narodno-političnim prireditvam."¹² A ko se je rodila slovenska civilna družba in si je vsak stan oblikoval društvo in stroko, je nastopil problem lastne identifikacije, kdo sem, kaj sem, čemu sem. Ko je bila leta 1893 v Ljubljani proslava ob tridesetletnici Ljubljanskega Sokola z javno telovadbo in udeležbo drugih slovanskih sokolov, zlasti vodilnih čeških, so pri javni telovadbi skupaj nastopili slovenski, hrvaški in češki sokoli. Izvajali so proste vaje po vzoru čeških društev. Murnik je ob srečanju s češkimi sokoli spoznal, da je "slovensko sokolstvo samo po kroju in imenu podobno češkemu, da pa mu manjka prave sokolske ideje, katere je vdahnil Sokolstvu Tyrš".¹³ Spoznanje je bistveno vplivalo na njegovo nadaljnje sokolsko delovanje in posvetil se je strokovnemu delu ter dal Sokolu konec 19. stoletja, ko v deželi kranjski nacionalizem, liberalizem in katolicizem brusijo kose in polarizirajo družbo, "nalogo, smer in cilj". Z reformističnim ali t. i. preporoditeljskim delom je, potem ko je dodobra preučil Tyršev ali sokolski telovadni sestav in idejo ("misel") ter tudi sokolsko organizacijsko strukturo, uspel preoblikovati duha in telovadbo ter organizacijo v matičnem društvu Ljubljanski Sokol. V tej luči sta Murnikovo delo in hvala, ki je je bil deležen, povsem razumljiva.

Češka sokolska interpretacija sokolske ideje ali misli pred prvo svetovno vojno pomeni "težnjo po telesni in npravstveni povzdigi celega naroda". Sokolska misel v "svojem bistvu obsega več misli, ki se vzajemno dopolnjujejo. Ako izpustimo katero izmed njih, izgubi sokolska ideja ono idealno dovršenost in ni več prava sokolska misel." Sokolska misel je namreč vzgoja, in to telesna, npravstvena, narodna in demokratska, "zlite v eno samo neločljivo celoto". Kot vidimo, je bila ta misel po prvi vojni v jugoslovanski državi temelj že poudarjenemu vzgojnemu načrtu Engelberta Gangla, ko je narodno svobodni Sokol postavljala smernice dela in si zastavil nalogo obnavljanca fizične moči naroda in organizatorja nacionalne morale, temeljnega kamna v izgradnji močne in srečne države, potem ko se je po dolgih petih letih vojne in morije "splošna in povprečna blaginja znižala na najbednejšo raven" in ko je "javna morala padla globoko pod normalno mero".¹⁴

"Sokolska misel je narodna vzgoja", torej poudarjajo češkosokolska predavanja izpred prve svetovne vojne in zato se sokolstvo odlikuje "po moči narodnega čustvovanja" oziroma sokolsko narodno čustvovanje naj bi bilo najizrazitejše med vsemi narodnimi organizacijami in naj bi sovpadalo s čustvom ljubezni do domovine. Tyrš je npr. poudarjal, da "ljubezen do domovine, to so ona posvečena tla, na katerih so vzcvetele vaje starega veka".¹⁵ Vaje zagotavljajo moč, ki jo sokolstvo spoji z mislijo svobode naroda. Moč si pridobijo z vadbo, ki zahteva red in disciplino ter je tudi dolžnost, svoboda naroda in narodnega člana pa pravica, zato je "narodno mišljenje eno najmočnejših vzgojevalnih sredstev, budeč v mladeniču plemenite čute, čute ljubezni do svojih",¹⁶ torej do sonarodnjakov in v primeru panslovanstva do drugih Slovanov.

¹² Vladimir Ravnihar: Sokolska ideja in Slovenci. Ljubljana 1903, str. 7.

¹³ Vinko Zaletel: Zgodovina telesne vzgoje in Sokolstva. Ljubljana 1931, str. 193.

¹⁴ Sokol, 1919, 1-2, str. 1-4; Engelbert Gangl: Zmaga-svoboda!

¹⁵ Predavanja ČOS, str. 18.

¹⁶ Prav tam, str. 19.

IV.

Sokolsko misel in telovadbo je oblikoval Čeh Miroslav Tyrš, idejni in duhovni vodja češkega sokolstva. Če najprej opredelimo telovadbo, lahko poudarimo, da je to slovanski sistem vaj ali slovanska telovadba (iz češke je prerasla v vseslovansko), poleg tega pa so npr. tudi češki in slovenski katoliški telovadci izhajali iz nje. Telovadbo je utemeljil v delu *Osnove telovadbe* (Zakladove telocviku, 1869 I. del in 1872 II. del). Po Tyršu je telovadba sklop vaj, ki jih je oblikoval v sistem po načelu podobnosti in sorodnosti, ne pa po fiziološkem učinku na človeka. Podlaga za to mu je bilo stališče, da je mogoče vse vaje izvajati: prvič, ali brez pomoči ali odpora drugih, drugič, ali s pomočjo ali odporom drugih telovadcev in tretjič, da gre v obeh primerih razlikovati, ali so vaje izvedene brez posebnih priprav in orodja ali pa je to za izvedbo potrebno. Glede orodja je upošteval tudi dejstvo, da je lahko orodje trdno, da se telovadec čezenj ali po njem gibá, oziroma gibljivo, da ga lahko telovadec dviga ali meče. Vaje je temu ustrezno razdelil v štiri "stroke" oziroma sklope. Prvi je zajemal vaje, izvedljive brez pomoči ali odpora drugih, drugi vaje z orodjem ali na njem, tretji vaje, izvedljive s pomočjo ali odporom drugih (npr. igre), in četrti borilne vaje. Prvi sklop je delil na proste vaje (npr. vaje na mestu in z mesta ali v gibanju: hoja, teki, skoki, plavanje, pozimi drsanje, smučanje itd.). Izvajali so jih lahko posamezno, skupinsko (danes npr. različne aerobike) ali v redih, od tod ime redovne vaje. Uro telovadbe so oblikovali z vajami iz različnih sklopov, čeprav je dejstvo, da so imele najpomembnejšo vlogo vaje na orodju in del prostih vaj. Telovadna tekma je vse do druge svetovne vojne obsegala tako vaje na orodju kot različne proste vaje, včasih tudi borbe, med obema svetovnima vojnoma pa so se uveljavila tudi tekmovanja v odbojki in pozimi v smučanju. Marsikje v sokolskih društvih so gojili jahanje (vendar ne športno), sokolski konjeniki pa so bili vedno čelni možje sokolskih povork. Zato je logično, da je bila telovadba kot obsežen sistem vaj osnova moderne telesne vzgoje in vključena v šolstvo. Sokoli pa so poleg telovadbe in redne vadbe, pohodov in zletov gojili tudi druge oblike prireditvev, npr. telovadne akademije in kulturne večere (predstave, plese, predavanja), slednje samostojno ali v sodelovanju s čitalnicami ali drugimi kulturnimi društvi. Vzporedno s Tyrševo telovadbo pa se je slovensko sokolstvo spoznavalo tudi s Tyrševimi načeli in razglabljanji namena in cilja sokolstva.¹⁷

V.

Miroslav Tyrš je bil rojen 17. septembra 1832 v Dečinu nad Labo. Oče je bil zdravnik, ki pa je že v njegovem otroštvu umrl, nakar sta se z materjo preselila k materinemu bratu v vas Vrutice blizu Mlade Boleslave. Kmalu po preselitvi mu je umrla tudi mati in skrb zanj je prevzel stric, materin brat. Kljub temu naj bi otroštvo preživeljal "v srečnih razmerah otroka na deželi" v češkem okolju.¹⁸ V Vruticah oziroma bližnji Vtelni je začel s šolanjem na ljudski šoli v češkem jeziku in ga nadaljeval v Stranovu, kamor se je stric preselil. Ker je tudi stric zgodaj umrl,

¹⁷ O sokolski telovadbi so pod naslovom Sokolski telovadni sestav in potem Redovne vaje redno izhajali članki že v prvem letniku revije Slovenski Sokol.

¹⁸ Gvido Sajovic: Miroslav Tyrš : kratek opis njegovega življenja in delovanja. Ljubljana 1911, str. 2.

se je Tyrš z osmimi leti preselil k drugemu materinemu bratu v Prago. V Pragi je končal nižjo šolo in se vpisal v gimnazijo. Ker je odraščal v češkem okolju, ni bil večš nemščine in je moral to nadoknaditi. Odraščanje v češkem okolju ga je kljub izgubi staršev in rejniškemu odraščanju zaznamovalo. S 16. leti je bil očividec "pomladi narodov" in že razumel družbeno dogajanje. Po revoluciji je doživel avstro-nemško reakcijo in bil med skupino dijakov, ki je morala zapustiti praško malostransko gimnazijo. Šolanje je nadaljeval na starogradski gimnaziji, kjer je 1849 tudi maturiral, in to, kot poudarja Zaletel, v češkem jeziku. Med gimnazijskim šolanjem se je navdušil nad klasičnima jezikoma in ju tudi obvladal. Zlasti je bil navdušen nad grščino ter staroveško grško kulturo, ki mu je bila pozneje navdih. Njegov biograf Jan Pelikan poudarja, da *"život u staroj Grčki, dragoceni sklad između duše i tela neporemečen ni verom, ni vaspitanjem a pojačan važnosti za kulturu tela, doista bio je početak Tyrševog filozofskog nazora, po kojem je čovek biće u kojem se telesno i duševno prepliče i spaja u jednu nedeljivu celinu"*.¹⁹ Po maturi je živčno zbolel in se odpravil *"na ferije"* v avstrijsko severno Italijo, se nato vpisal na praško filozofsko fakulteto, na drugi strani pa začel s telovadbo, ki mu je hitro postala način življenja.

Prvi zavod novodobne telovadbe je bil v Pragi organiziran leta 1843, v petdesetih letih pa jih je bilo že več. Tyrš se je 1851 vključil v telovadni zavod Čeha Ferdinanda Schmidta, kjer se je navdušil nad noviteto in bil že leta 1856/57 vaditelj ter v času Schmidtove bolezni vodja zavoda. Tako je Tyrš, ki je v času študija že vadil pri Schmidtu, pridobil osebno izkušnjo preventivne koristi telovadbe in spoznanje povezal s staroveškim študijem. Leta 1860 je diplomiral, kot študent pa je nekaj časa zasebno poučeval v družini tovarnarja Bartelmusa v Novem Jachymovu. Tam se je spoznal z deset let starejšim Jindřichem Fügnerjem, pozneje sokolskim soborcem. Tyrševo diplomiranje je sovpadalo z demokratizacija in uvedbo ustavnega življenja v avstrijskem cesarstvu po letu 1860, ki je omogočilo organiziranje društev in vzpodbudilo narodno življenje. S skupino čeških sotelovadcev so 16. februarja 1862 organizirali češko telovadno društvo, potem ko so praški Nemci ustanovili podobno nemško turnersko društvo. Češko društvo se je po južnoslovenskem epskem zgledu sokola junaka in viteza poimenovalo Sokol. Prvi starosta je na Tyršev predlog postal prijatelj Fügner, ki je bil kot dobrostoječ podjetnik sokolstvu tudi mecen, Tyrš pa je prevzel vlogo strokovnega vodje. Ko je Fügner 1865 umrl, je prevzel še vlogo staroste in tajnika in bil v šestdesetih letih duša in srce Praškega Sokola. Tyrš se je že takoj po ustanovitvi društva lotil priprave češke telovadne terminologije in organiziral vaditeljski zbor ter izobraževanja, saj so bila že v letu 1862 organizirana nova češka telovadna društva. Prav tako je razmišljal o telovadnem sestavu, ki bi bil skupen društvom, in ga je pozneje izdal v že poudarjenem delu Osnove telovadbe. Za Tyrša telovadba in Sokol nista bila le vadba telesa, kar je že 1863 poudaril na društvenih volitvah, ko je poudarjal njuno višje poslanstvo z besedami: *"Potrebna je odlučna neslomljiva volja, tačnost i održavanje morala, potrebne su snažne ruke, koje se znaju braniti, potreban je duh bratstva i muževna ljubav, koja utrostručuje snagu spajajuć je u jaki neslomljiv savez. Gajiti i u ceo naš narod širiti taj pravac koji je, braćo, težak ali je naš slavni zadatak. [...] Ispuniti taj zadatak to je ono što narod od nas očekuje."*²⁰ Iz tega Tyrševega gle-

¹⁹ Jan Pelikan: Dr. Miroslav Tyrš. Ljubljana 1931, str. 8.

²⁰ Prav tam, str. 14.

dišča se izvaja geslo, ki je bilo sprejeto kot glavno sokolsko geslo: "*Tužme se!*", slovensko "*Krepimo se!*", in telesnovzgojno idejo kreposti, krepitve telesa, duha in nravi ter bratstva.

VI.

V burnih notranje in zunanjepolitičnih šestdesetih letih 19. stoletja se je Praški Sokol konsolidiral, sokolstvo pa preraščalo v narodno gibanje, prisotno na narodnih prireditvah s prapori in v krojih ali brez njih. Tyrš je bil v drugi polovici šestdesetih let kot mladočeh vpet v politiko in bil med podpisniki protestnih čeških poslancev, ki so zavrnilo poslanski mandat. Ob koncu šestdesetih se je spraševal, kako med seboj povezati razpršena telovadna in po imenu sokolska društva. Fizična rešitev je bila ustanovitev zveze, ki pa ji oblast v teh časih ni bila naklonjena in je zavračala pravila ter s tem prelagala ustanovitev v prihodnost. Vlada je namreč stereotipno odklanjala sokolske prošnje, trdeč, da zveza ne bi delovala za dvig telovadbe, da telovadba nima nič skupnega z jezikom, zato se ne potrjuje ustanovitev zveze telovadnih društev iste narodnosti in da so v ozadju druge težnje. Da pa bi imela društva vsaj eno skupno vez, je leta 1871 začel izdajati sokolsko strokovno glasilo Sokol in bil njegov urednik. V prvi številki revije je Tyrš objavil temeljni programski članek sokolstva "Naša naloga, smer in cilj", ki ga je poznejši sokolski starosta Josip Scheiner označil kot "*sokolski evangelij*".

Tyršu podobno delo je v slovenskem prostoru opravil Murnik, ki je leta 1904 začel izdajati glasilo Slovenski Sokol, glasilo slovenskih sokolskih društev, ki so se naslednje leto povezala v zvezo. V prvih številkah je Slovenski Sokol objavil tako Tyršev programski članek, preveden v slovenščino, kot članke o sokolskem telovadnem sestavu.²¹

Po skoraj desetih letih intenzivnega sokolskega delovanja, po sokolski organizacijski konsolidaciji, uvedbi stroke in češke terminologije, vključitvi žensk v telovadbo in njih samostojno organiziranost in vadbo po načelu ženska vadi/vodi žensko konec šestdesetih let 19. stoletja se je Tyrš spraševal: "*Kaj hočemo? Kam merimo? Kako hitro pa varno in preudarno v vsakem oziru [pri]speti k cilju? Kaj je delež sokolski pri vseskupnem delu? Kaj res je naša naloga v narodnem življenju? Kakšnega prepričanja smo o tem, kakšna načela imamo tu veljavna za vse napredovanje do dovršenosti v svoji stroki, za vse početje, predahnjeno s pravim duhom ...?*" O tem in še čem, ne s frazo, pač pa "*širje razložiti in globoče utemeljiti*", je bil namen Tyrševega razmišljanja in iskanja sokolske etike in načel. Zatorej pravi: "*Pohitimo takoj do prave stvari same!*", pa ne vsak zase, niti posameznik niti društvo, pač pa "*s splošno podporo in s skupnim trdom hočemo rešiti svojo nalogo*", pa ne v osebno korist, "*ampak v blaginjo vsega našega naroda*", ter poudari, da je pri sokolskem delovanju potrebno vselej upoštevati tri vezi: "*najpoprej vez v posameznem društvu, nato vez med vsem Sokolstvom in naposled tudi ono vez, ki k vsemu narodu veže nas vse*".

V prvem delu članku se je usmeril na društvo in zastavil vprašanje: "*Kaj nam v vsakem izmed naših društev zase jamči za strokovni napredek, za razvoj stvari in njeno izpopolnitev?*" Na eni strani se je iz praktične izkušnje dobro zavedal

²¹ V slovenščino prevedeni članek je izšel v 2., 3. in 4. številki prvega letnika revije Slovenski Sokol leta 1904.

pomena materialnih sredstev in нравnih lastnosti društvnikov, na drugi pa vprašljive delavnosti in morebitnega dejstva, da "za nadimljeno zmesjo splošnih besed" se skrivata "nedostatek lastnih misli in pa nedelavnost pri posamezni stvari". Zato je postavil etiko nad materializem in poudaril, da jamči napredku "to, če si zmerom obdržimo v zavesti, da je povsod mogoče napredovati in dovrševati, da bi vse, kar naredimo, mogli izvesti tudi drugače in morda bolje". Načelo napredovanja in etične višine naj bi v društvnem delu ob dovršenem delu preprečevalo, da ne bi prevladala "gotova človeška nečednost, ki je vsakemu napredku - tudi v javnem življenju - glavna ovira in zapreka, in ta nečednost se imenuje - zadovoljnost". Zatorej, v društvu naj poteka konstantno delo in kontinuirana samoevalvacija s težnjo po izpopolnjevanju in trajnem napredovanju. V tem pogledu heraklitovsko poudari, da "bodi geslo sokolsko: "Večno gibanje", ali če hočemo tudi: "Večna nezadovoljnost", ki ima tu tudi to ugodnost, da je nihče ne more utesnjevati in prepovedovati." Največji nezadovoljnejš, seveda v pomenu podjetneža, je največji iznajdljivejš, je prvi sobrat,²² a le tedaj, kadar je objektivni in samokritičen in "če se ume iznajdbe in napredka drugih ravnokotako veseliti kakor lastnega, če mu ni osebnost nič in celota vse. V tem smislu pa bodi v vsakem društvu tekmovanje vseh proti vsem, složna tekma, bratska gorečnost, in vsakdo z vso silo na skupnem tiru hiteč, veseli se vendar, če si bil prekošen." Takšna "duh in težnja" sokolskega dela premagata "gmotni nedostatek" in sta podlaga dela, ki se ne zaustavi na deželni meji, pač pa gre v svet, v mednarodno areno, spoznavat, potešit radovednost, se primerjat in dokazovat, se učiti ne le iz knjig, pač pa fizično. In "kjerkoli možno, iščimo dalje; v veliki stvari, ki si vedno in vedno dalje dela pot, ni mogoče le počivati v omejeni zadovoljnosti". S spoznavanjem tujega je imel Tyrš v mislih poučitev o sistemih drugih narodov, ne s težnjo prevzemanja in posnemanja, ker bi s tem nastalo sokolstvo "neuredljiva zmes vseh ostalih smeri", pač pa vedno "treba je vse našim razmeram, našim težnjam priravnati", novosti pa sprejeti le, "če bi nemara doneslo kakšne postranske ugodnosti". Torej, ne posnemati, pač pa izpopolnjevati in težiti k boljšemu ter ovreči gobinojevsko rasnoarijsko germansko podcenjevanje slovanstva, kar Tyrš v obravnavi društvnih smernic in načela dela poudari: "... kajpada smo iz "manjrednega naroda", kakor vsaj naši protivniki vedno in vedno iznova izkušajo trobiti po vseh voglih, seveda tisti pošteni protivniki, ki bi nam, če bi to le brez sramote mogli storiti, najraje zvezali noge in nas potem junaško zasramovali, da ne moremo, da, nočemo naprej."

Za kakovosten napredek in trajno napredovanje je Tyršu pomembna moralna kvaliteta nesebičnost in posvari, "da za našo stvar ni nič storjenega, ko bi vsi le na sebe mislili in vse sebično hranili zase". Kar koli kdo izve, si izmisli, naj bo last "stvari sokolske in enako pravico imajo do tega vsa bratska društva". A kamor koli dospejo ali kar koli dosežejo, se morajo vedno zavedati, "da za našo stvar ni nič storjenega, ko bi vsi le na sebe mislili in vse sebično hranili zase". Nesebičnost in solidarnost oziroma vzajemnost so imele biti pomembne moralne sestavine in kvalitete sokolstva zlasti v času, ko jim je vlada zavračala organiziranje osrednjega "društva sokolskih društev" oziroma češko-moravske slovanske sokolske zveze, kar se je udejanilo šele ob koncu 19. stoletja po notranjepolitičnem obratu v Avstro-Ogrski. Ker aktualna fizična ali zunanja spojitev sokolska ni bila možna, je Tyrš poudarjal, da jim ostaja "vsekdar vzajemnost duševna" in te jim ne morejo pre-

²² Sokoli so se med seboj tikali in se nazivali "brat".

povedati. Tyrš se je dobro zavedal dejstva, da organizacijska ekspanzija lahko blokira notranjo povezanost, zato je bilo potrebno medsebojno sporazumevanje in dogovarjanje "o vseh življenjskih zadevah društvenih" (npr. kroj, prapor, telovadba, izleti, zleti, slavnosti, spisi, knjige), ki jih povezujejo, zunanje in notranje, zakaj vse kar jih na skupnih načelih poenoti, jih tudi "krepí". Prav tako je Tyrš v danih razmerah poudaril moč tiska in skupnega glasila, saj poleg tega da krepí skupno zavest, naredi napredek in dosežke v stroki "za lastnino vseh", pomaga spoznavati sebe in skupne potrebe, črni nezavednost in malomarnost in druge napake, pojasnjuje društveni ustroj in skupno organizacijo in tako pripravlja "k oni skupni in krepkejši delavnosti, ki jo hočemo raznetiti z zvezo vseh naših društev, pripravljati in dogotavljati ono širje tekmovanje vseh sokolskih društev, ki našo stvar šele utrdi in poobči". Težnja po razvoju pa ne more biti prej dosežena, "dokler ne bo vsakdo, kdor je Čeh, tudi Sokol". Tyrš se je dobro zavedal civilnodružbenega raznorodnega društvenega in strokovnega narodnega razvoja in poudaril, da ni mogoče in ni potrebno, da bi bil vsak član enega od narodnih društev (npr. pevskega, obrtnega, znanstvenega ipd.), "stvar sokolska pa, kakor se obrača do vseh stanov in slojev, pomenja sedaj toliko kolikor telesno in deloma tudi nraustveno vzgojevanje in plemenitenje vsega naroda češkoslovanskega, njegovo vzgojevanje do moči, neustrašenosti, plemenitosti in večje ubranljivosti, in mora težiti za tem, da bo ves narod v njenem krogu". Vendar ogromen narodni del ne more ostati le občinstvo in sokoli niso le za to, da se jih gleda in se jim pritrjuje, pač pa mora občinstvo sčasoma stopiti na sokolsko torišče dela in se krepiti, "kajti bolj nego kje drugje velja tu izrek globok in vznesen: "Česar narod ne zna, nihče ne zna! / Česar narod še ni izvedel, nihče ni izvedel! / Kar po narodu ni nastalo, sploh ni nastalo!"

Zato sokolstvo s svojim vzgojnim delom utrjuje vez v narodu. Resda delavnost lahko tu in tam zastane, "toda, kar nas mora pri tem siliti in neprenehoma gnati naprej, je misel ta, da nikakor ne gremo v boj sami le in za sebe, ampak je vsemu našemu narodu začeti podobno tekmo in da ob njenem uspehu visi prospevanje, blaginja, da, tudi vsa naša bodočnost."

Prihodnost je gradil Tyrš na aktualnem delu in starogrških vzorih, čeprav mu je bil pozneje s katoliške strani očitana darvinistični evolucionizem. Tyrš, očitno poznavajoč in tudi upoštevajoč Darwinovo delo, je morda imel pred očmi idealizirano grško četico, ki za fizično in etično svobodo kljubuje perzijski vojaški sili, kajti Tyršev sokolski nacionalizem je bil osnovan na narodnoobrambnem delu in boju za narodno emancipacijo. Tyrš je izhajal iz stališča, da je "usa zgodovina stvarstva vobče in človeštva posebej večeni boj "za bitje in obstanek", v katerem podlegne in izgine, kar ni za življenje sposobno in je celoti na potu", ki svojo zgodovinsko sled ohrani le kot "okamenina v skalnih plasteh ali pa tudi v pismenkah knjige, ki se imenuje zgodopis". Torej, Tyršu je zgodovina človeštva večeni boj za bitje in obstanek. Ta boj je splošni naravni zakon, ki so mu podrejeni narodi in različne družbe, kajti človek je del narave in podvržen naravnim zakonom. V luči tega zakona so narodi fizično podlegli, brž ko so telesno in duhovno ali moralno ostareli oziroma ko so v svoji kulturi zanemarili telesnovzgojne in moralne vrednote. Zato poudari, da "samo zdrava in delavna sedanost jamči narodom bodočnost", ne pa "najsijajnejša preteklost", "da gredo narodi nazaj, kadar ne gredo naprej, da znotraj odmirajo, in da splošni tek dogodkov samo spravi s pota, kar je že tako prhlo, kar nima več vrednosti v splošnem življenju". To tudi pomeni, "da je

tudi vsak narod izginil le po lastni krivdi svoji", da narod izgine oziroma pade ne ob "svoji čilosti in godnosti, vsak je padel izrabljen, brezbrizen in nizkoten" in temu primerno se usoda naroda tudi ne odloča na bojišču, pač pa je odločena že pred bojem. Narava je kruta in za skupnost pravična in odstrani "iz človeštva člene, zdravemu razvoju in napredku nadalje nepristopne in zategadelj nepotrebne in škodljive". To je tudi bistveni nauk, ki ga nam daje zgodovina, "zakaj sicer se v njej nič ne ponavlja, nič ne stoji trdno". Iz tega sledi, prvič, da "narodi, čim manjši so, tem delavnejši morajo biti", da bodo kljub skromnemu populacijskemu številu ohranili mesto v človeštvu. In drugič, da "nobena vnanja moč, nobena gmotna in surova sila sama na sebi ne uniči narodov", da je narodno življenje, "dokler se razvija na solncu resnice, dobra in občega napredka, v tem smislu neranljivo kakor solnčni žarek in da ga ne premorejo in pogubijo nobene moči teme, laž ali nasilje". Preživi torej lahko le narod, ki je zdrav, fizično, duhovno in moralno. Da pa se to zgodi, mora biti v skupnosti na prvem mestu narodni interes nad interesi posameznih narodnih delov ali posameznikov.

Ko je Tyrš poudaril "temeljne resnice, veljavne za ves ... narod", se je osredotočil na nalogo sokolstva, ki je dvojna: prvič, ohranjati narod pri "tisti vsestranski čilosti, ki ne dopušča, da bi narodi izumrli, pri trajni in čvrsti moči, pri tistem zdravju telesnem, duševnem in nravnem, ki ne dovoljuje, da bi se pokazalo kakšno izprijenje in tako kakšen zastanek, kakšno nazadnjaštvo, ta najgrši, moralni zločin, storjen narodom". In drugič, strokovno delo, s katerim se maloštevilen češki narod, če hoče živeti, mora "po krepki in vsestranski delavnosti povzdigniti nad druge". S povzdigo ima Tyrš v mislih kulturno rast, "da nam je zopet doseči tisto ospredje omike in prave prosvete, kjer je naš narod nekdaj že bil". Tyrš ne dvomi v češko sposobnost in nadarjenost in poudari, da "le tam, kjer je stvar dognana tako daleč, da se ni treba sramovati in bati primere z vsem inozemstvom, le tam se je izvršila naloga v narodnem življenju in dosegla vsa določena težnja. Kdor hoče manj, je, kakor bi ne hotel ničesar". Zato "ne vlačiti se, ampak v poletu dalje! Pasti ali dospeti! Vse ali nič!" so gesla sokolske delavnosti na novem strokovnem polju, kjer jih čaka "novo splošno tekmovanje". Pred sokoli je bila tekma tako za razširitev narodnih bojnih vrst kot za dosego drugih narodov na kulturnem polju, pri čemer je imel Tyrš v prvi vrsti v mislih telovadbo, saj je bilo turnerstvo pri Nemcih, torej pri čeških nacionalnih nasprotnikih, precej razvito. Cilj je bil dokazati se v primerjavi ali v konkurenci z drugimi narodi, pri čemer se ne smejo bati tuje konkurence, pač pa le vztrajati v nadaljnjem delu. Pri doseganju ciljev se je Tyrš postavil v luči bratstva na načelo notranje vzajemne konkurence. Med sokolskimi društvi mora vladati zdrava konkurenca, kajti vsa sokolska društva so si "zopet tekmeči misli ene in vendar zavistne; vsak bodi vsakemu tu zgled in izpodbuda, in vsakdo, zmago ostalim z bratsko mislijo želeč, napni vendar vse moči, da svoji stvari priboriš venec zmagoslavni in ga obesiš v skupnem svetišču domorodne zgodovine kot slaven spominek". Do venca vodi dolga in težka pot, pri čemer "stvar sokolska, povzdigujoča misli nad vsakdanjost in sama že v zasnutkih nad druge povznesena, more izmed vseh prva dospeti tja, kamor moramo meriti vsi, bodi obenem z vsemi, bodi na čelu vseh".

V zaključku je Tyrš ponovno poudaril, "da je vsakdanja, neprestana in vendar ne kričava delavnost tu odločilna", ne pa sem in tja pojavljajoči nastop. Z vsakdanjim materialnim in duševnim delovanjem opravljajo tako svoje delo kot pri-

spevajo "k temu, da ostane naš narod na veke zdrav in silen", da sem med narodi uveljavi in preživi in ga tek zgodovine ne izbriše. "Tako vsak dan branimo svoj narod", s čimer ponovno poudari narodnoobrambni značaj sokolskega dela, "ki bi ga bilo [narod - op. p.] prepozno in zaman z mečem zunaj braniti v tem primeru, ko bi znotraj nebrižnost in skaza zglodali trdno in čvrsto njegovo jedro". Splošni znak bolne in izprijene družbe je prevladovanje mehkužne sebičnosti in samoslepilne laži, "kjer pa je jedro življenja zdravo, tam velja celota delom nad vse", zato tam ni prostora negativnemu egoističnemu materializmu in nemoralnosti, ki izpodjedajo napor plemenitejšega dela - in sokolsko je plemenito delo. Le tam prevlada junaštvo nad strahopetnostjo in le "narod zdravi je tudi zmožen braniti se. Orožje v vsaki pesti! Uredba vojaška! Stokrat, tisočkrat bodi to rečeno!" K orožju Tyrš poziva predvsem "mladeništvo in moštvo izdatno in godno", ki pa "mora že ob miru stati na straži", da se ne vtihotapi "skrnoba²³ v življenje". In sklene: "To nam bodi vodilna zvezda našemu početju, naša vera in najvišja posvetitev vsega življenja! To je naše stališče, tako razumemo mi sokolsko nalogo in ono trojno tekmovanje, ki nam je naloženo in v katerem treba, da je dolžnost, boriti se za palmo zmage. [...] Kar mi tu nameravamo in hočemo, ne more biti drugega, nego da se pridružimo k vrstam tekmovalcev, za ciljem tako vznesenim težočih, ne- vzdržno hitečih dalje za geslom gesel, ki slove: Naprej!"

Tomaž Pavlin

"OUR TASK, DIRECTION AND GOAL" IDEAL BASE OF SOKOL IDEA AND UPBRINGING

S u m m a r y

After the establishment of the Yugoslav state, the Slovenian Sokol (Slovenian Falcons) movement had to face new challenges. The Slovenian Sokol held a discussion about their mission and activities in the Yugoslav state on 6 January 1919. At this meeting they also defined the attitude of the Sokoli movement towards politics, religion, women, youth and sports, drawing up various work programmes, including a programme of education and schooling. The Sokol education had a central role in their work and life. As the Sokol movement became involved in schooling, it clashed with the positions of the traditional tutor - the Roman Catholic Church - and was thus involved in the cultural struggle. The Sokol idea was established by the Czech Sokoli member Miroslav Tyrš (1832-1884) in the specific circumstances of the 1860s. He conceived the Sokoli activities as work in the field of national defence. Within the Slovenian Sokoli movement, this idea was introduced by Viktor Murnik. Tyrš published the guidelines and work principles in 1871 in his article Our Task, Direction and Goal, which became a kind of a "Sokol gospel". Tyrš wondered where to turn and how to proceed. He underlined the Sokol ties with the nation and their contribution to national emancipation. He built the future of the Sokol and the nation on the work which had to be carried out at that time. With historical examples he warned what happens to nations should they neglect their physical training and moral values. He underlined that history amply demonstrated how the struggle for existence and preservation, which is a general natural law, also applied to nations. Therefore only physically, spiritually and morally healthy nations would survive. The task of the Sokol movement, as Tyrš emphasised, was thus to preserve a healthy nation on the basis of the Sokol and gymnastic work, and to prove itself internationally.

---

²³ Neodkritost, neiskrenost, hinavščina ali tudi umazanija (SSKJ 1994, str. 1237).